

LAUSUNTO

VNS 8/2024 vp Kulttuuripoliittinen selonteko

Kiitos mahdollisuudesta lausua asiassa.

Näyttelijäliitto kannattaa Kulttuuripoliittisessa selonteossa esitettyä visiota ja tavoitteita luovan taiteen ja kulttuurin toimintaedellytysten pitkän aikavälin kehittämiseen. Kulttuuripoliittinen selonteko voi olla tärkeä taide- ja kulttuuripolitiikan kehittämisen väline, mutta vain, jos sen toteuttamiseksi tehdään riittävän konkreettinen toimenpidesuunnitelma, jossa on määritelty selkeästi toimenpiteet ja niiden aikataulu.

Näyttelijäliitto nostaa lausunnossaan muutamia konkreettisia asiakokonaisuuksia, jotka tulisi löytyä tulevasta toimeenpanosuunnitelmasta.

Näyttelijäliitto edustaa ammattinäyttelijöitä ja valvoo heidän oikeuksiaan. Näyttelijäliito toimii aktiivisesti monilla eri taiteen aloilla, koska näyttelijät työskentelevät useilla eri taiteen ja kulttuurin aloilla mm: **teatteri** (mm. VOS-teatterit, ryhmämuotoiset teatterit, produktiokohtaiset ryhmät, omat esitykset ja kesäteatterit), soveltava teatteri (sote-alat, esim. sairaalat, vankilat, koulut), **elokuvat** (pitkät elokuvat ja lyhytelokuvat, dokumenttielokuvien dramatisoiduissa osissa ja äänenä), **tv-sarjat ja tv-viihde, äänityöt (dubbaukset),** äänikirjat, kuulutukset ja yritysten

muut äänitarpeet), **mainokset** (mainoselokuvat sekä kuvassa että pelkkänä äänenä että äänimainokset radiossa yms.), **opetus- ja koulutus** (esim. ilmaisu ja esiintyminen, oppilaitokset, yritykset), **yrityskeikat** (esim. juontotehtävät, muutostilanteet). Lisäksi näyttelijät ovat moniosaajia ja toimivat uransa aikana näyttelijän tehtävien lisäksi esim. **teatteriohjaajina, elokuva- ja tv-ohjaajina, käsikirjoittajina ja muusikoina**.

Suurin osa eli 75 % näyttelijöistä on **freelancereita eli 1000/1350:stä** näyttelijästä ja he keräävät toimeentulonsa monilla eri tavoilla palkkatuloina lyhyistä työsuhteista, yritystuloina, apurahoina ja tekijänoikeuskorvauksina. Tämän vuoksi Näyttelijäliitto osallistuu aktiivisesti myös tekijänoikeuksien ja sosiaaliturvan ja tietenkin kulttuurin rahoituksen edistämiseen.

Näyttelijät tavoittavat kaikki suomalaiset joka päivä.

Näyttelijäliiton havainnot ja ehdotukset

1. Tehtyjen ja tulevien vuosien merkittävien leikkausten vaikutuksia ei selonteossa arvioida lainkaan, vaikka niillä tulee olemaan pitkäaikaiset seuraukset

Rahoituksen merkittävä heikkeneminen johtaa rakenteiden heikkenemiseen (esim. teattereiden ja ryhmien lakkauttaminen tai pieneneminen), taiteilijoiden työllistymisen vaikeutumiseen ja tämän seurauksena osa vaihtaa alaa. Av-ala supistuu sekä leikkausten että markkinatilanteen vuoksi. Järjestöjen tuen lakkauttaminen tai supistaminen vähentää taiteilijoiden ääntä ja edunvalvontaa, esim. Näyttelijäliitto saa valtiolta rahoitusta vuodessa enää 13.000 euroa ja Näyttelijäliitto on ainoa taho, josta näyttelijät saavat tukea ja neuvoja ja toisaalta ainoa, joka edustaa näyttelijöitä ja tuntee näyttelijöiden tilanteen. Tilastokeskuksen kulttuuritilastojen lopettaminen on selkeästi ristiriidassa selonteon tavoitteen tietopohjan vahvistamisen osalta. Lisäksi tulevat 2025 leikkauksien ja sen jälkeisten leikkauksien vaikutukset. Kaikilla näillä on vaikutuksia vielä pitkään.

2. Toimeenpanosuunnitelma eri taiteen aloille: Mitä nykyisessä rakenteessa on säilytettävää tai kehitettävää ja alueellinen saavutettavuuden varmistaminen

Onko säilytettävä esimerkiksi koko maan kattava teatteriverkosto ja niiden perusrahoitus, joka takaa saavutettavuuden. Onko kansalaisilla oikeus nähdä omalla alueella tehtyä teatteria vai ainoastaan kiertuetoimintaa. Minkälaiset näyttämöt ja rakenteet silloin tarvitaan. Onko meillä jatkossa koko maan kattava elokuvateatteriverkosto. Pienten elokuvateattereiden lipputuloista suurin osa tulee kotimaisista elokuvista. Halutaanko, että meillä tehdään kotimaisia laatuelokuvia, joihin ihmiset ostavat lippuja. Kotimainen elokuva kilpailee katsojista myös kotimaassa kansainvälisten tuotantojen kanssa.

Ehdotus: Toimenpidesuunnitelman pohjaksi tulee laatia näkemys siitä, että mitä tarkoittaa alueellinen saavutettavuus eri taiteen- ja kulttuurin aloilla ja mitä toimenpiteitä ja minkälaista rahoitusta se edellyttää.

3. Kulttuurin arvoketjua ei synny, ellei ole ammattitaiteilijoita

Yksittäisten taiteilijoiden varaan rakentuu taiteen- ja kulttuurin ekosysteemejä ja toisaalta taiteilijoiden ja taiteiden välille syntyy ekosysteemejä. Esimerkiksi näyttelijä saattaa saman viikon aikana esiintyä teatterissa kahtena iltana, työskennellä elokuvassa yhden kuvauspäivän, käydä lukemassa äänikirjaa ja spiikata mainoksen ja vaikkapa juontaa yrityksen tilaisuuden. Näyttelijä on välttämätön tekijä verkostoissa, joissa on luonnollisesti myös muita taiteilijoita ja lisäksi useita muita ammattilaisia. Teatteriesitystä tai elokuvaa ei tehdä ilman näyttelijöitä – ja nyt tehdäänkin valintaa siitä, ovatko tuotannot jatkossa ammattinäyttelijöiden tekemiä vai harrastajien tekemiä ja paljonko ammattilaisia jää alalle.

Näyttelijöiden kokonaisansioista 60-70 % tulee teatterista, VOS-teattereista, Taiken tukemista kiinteistä ryhmistä ja apuraharyhmistä. Jos teatteriverkosto pienenee, ekosysteemin pohja menee, ammattinäyttelijöitä on vähemmän myös yritysten tarpeisiin (mainokset, äänityöt, yrityskeikat jne.) on vähemmän ammattinäyttelijöitä. Mikäli näyttelijöiden pitää hankkia toinen ammatti, näyttelijöistä tulee sivutoimisia näyttelijöitä – eikä mikään toimiala kehity, jos sen yksi keskeisistä ammateista on vain sivutoiminen. Näyttelijyyttä ei voi ylläpitää yksin – näyttelijän instrumentti on koko keho ja sen suhde yleisöön.

Ehdotus: Varmistetaan toimenpidesuunnitelmassa perusrahoitus teattereille ja elokuville, näin osaltaan varmistetaan, että meillä on 2040-luvullakin edes nykyinen määrä eli noin 1400 ammattinäyttelijää ja vastaavasti myös muut teatterialan ja elokuva-alan ammattilaiset.

4. Tekijänoikeuslainsäädännön ja -järjestelmän kehittäminen

Pidämme tärkeänä, että tekijänoikeusjärjestelmää kehitetään nimenomaan siten, että vahvistetaan tekijöiden ja esittävien taiteilijoiden neuvotteluasemaa ja mahdollisuutta saada tekijänoikeustuloja ja toimeentuloa teostensa käytöstä.

Tekijänoikeuksien kansallisessa kehittämisessä Suomi on jäänyt muita maita jälkeen ja toimeenpannut vain EU:sta tulleita muutoksia, kun monet muut maat ovat samaan aikaan kehittäneet myös kansallista lainsäädäntöään. Suomi on nykyisin ainakin av-alan tekijänoikeuksien kehitysmaa, kun sitä vertaa muihin Pohjoismaihin, Länsi-Eurooppaan ja USA:han. Vaikkapa Tanskassa (samankokoinen maa ja saman verran näyttelijöitä) näyttelijät saavat tekijänoikeustuloina kotimarkkinalta (eivät siis valtiolta) viisinkertaisen määrän tekijänoikeuskorvauksia, koska eivät joudu luovuttamaan oikeuksiaan kertakorvauksella.

Esimerkki 1
Suomessa juuri nyt AV-ala on lamaantunut eikä tuotantoja tehdä, näyttelijät ovat työttöminä, saavat ehkä ansiosidonnaista tai siirtyvät muille aloille.

Tilanne on muuten sama muissa pohjoismaissa ja av-alan kuplan puhjettua tuotantoja tehdään vähän, MUTTA erona on, että muissa maissa näyttelijät saavat

koko ajan korvauksia jo tehtyjen elokuvien ja tv-sarjojen esittämisestä eikä heidän tarvitse samalla tavalla turvautua ansiosidonnaiseen tai miettiä alan vaihtamista.

Esimerkki 2
Netflix tilaa Suomesta elokuvan tai tv-sarjan: näyttelijät ja muut tekijät luovuttavat kaikki oikeutensa kertakorvauksella. Netflix ei neuvottele tekijöiden kanssa vaan ainoastaan suoraan tuotantoyhtiön kanssa. Netflix ei raportoi mitään tietoa suomalaisen teoksen käytöstä tai taloudellisesta hyödystä näyttelijöille tai muille tekijöille eikä maksa tekijänoikeuskorvauksia heille.

Muualla Euroopassa ja Pohjoismaissa: Netflix on sopinut tekijänoikeuksista suoraan tekijöitä edustavien järjestöjen kanssa. Netflix maksaa tekijöille käytön mukaan ja raportoi käytöstä ja taloudellisesta hyödystä järjestöille. Näyttelijät ja tekijät saavat tekijänoikeuskorvauksia Netflixiltä.

Kollektiivinen sopiminen ja tekijöiden tekijänoikeuskorvaukset eivät ole este tuotantojen saamiseksi Suomeen. Vaikka Suomessa on ollut mahdollista tuottaa kertakorvauksilla, se ei ole tuottanut Suomeen muita Pohjoismaita enemmän tuotantoja – päinvastoin, Suomessa Netflix on tilannut vasta yhden sarjan ja yhden elokuvan, kun muista Pohjoismaista on tilattu jo kymmeniä.

Syyt heikkoon tilanteeseen Suomessa ovat historiassa, lainsäädännössä ja tekijänoikeuspolitiikassa ja yleisissä asenteissa. Muualla tekijöitä on haluttu suojata ja varmistaa, että tekijänoikeusjärjestelmä toimii siten, että tekijät saavat korvauksen teosten käytöstä niiltä, jotka teosten käytöstä hyötyvät. Suomessa on lisäksi erityisesti suojattu teknologiaa ja 2023 asti turvattu esim. kaapelioperaattoreiden mahdollisuus ansaita sisällöillä maksamatta niistä tekijänoikeuskorvauksia samalla tavalla kuin muualla Euroopassa. Muualla Euroopassa edelleen lähettämisestä kerätyt ja tekijöille sekä tuotantoyhtiölle tilitetyt tekijänoikeuskorvaukset ovat vahvistaneet alan rahoitusta ja toimintaedellytyksiä.

Ehdotus: Tekijänoikeuksien osalta laaditaan oma toimeenpanosuunnitelma. Lainsäätäjä varmistaa, että tekijöillä on vahva tekijänoikeuden suoja ja käytännössä mahdollisuus myös toimeenpanna tekijänoikeuslain mukaiset oikeutensa.
Yksityisen kopioinnin korvaustaso tekijöille varmistetaan jo tällä hallituskaudella.

5. Tekoälyn mukanaan tuomat moninaiset haasteet

Sen lisäksi, että tekoäly tulee olemaan luovilla aloilla työväline, se tulee heikentämään taiteilijoiden toimeentulomahdollisuuksia ja korvaamaan monia luovan alan työtehtäviä (esim. näyttelijöiden äänityöt, nk. katalogimusiikki tai valokuvat jne.). Tekoälyn kehittämisessä käytetään aiemmin luotuja teoksia ja tekoäly tekee niiden pohjalta uusia teoksia.

Tekoälyllä voidaan jo nyt luoda henkilöstä digitaalinen kaksoisolento, deepfake tms., jota voidaan hyödyntää esim. elokuvissa tai disinformaatiossa. Näyttelijä näyttelee, poliitikko pitää

puheita tai uutisjuontaja lukee uutisia.

On välttämätöntä varmistaa, että teosten käyttämisestä sovitaan ja korvataan. Aluksi tekoälyllä korvataan nk. vähemmän luovuutta vaativia tehtäviä, mikä vähentää taiteilijoiden tuloja. Esimerkiksi näyttelijöille äänityöt ovat olleet keskeinen tulonlähde, koska esim. teatteri- ja elokuva- tai tv-töiden väliin jäisi aina työttömiä päiviä tai viikkoja. Jos ja kun äänityöt menetetään tekoälylle, yhä harvempi näyttelijä pystyy elättämään itsensä ja joutuu hakeutumaan muille aloille. Tekoälyn kehityttyä esim. elokuvia voidaan tehdä kokonaan ilman näyttelijöitä ja monia muita elokuvan nykyisiä ammattilaisia. Eikä niitä enää tehdä Suomessa vaan esimerkiksi Kiinassa.

Ehdotus: Varmistetaan, ettei henkilön ulkonäköä, ääntä ja liikettä voida käyttää luvatta, sopimatta ja korvaamatta. Varmistetaan, ettei tekoälyä kouluteta tai tekoälyllä käytetä hyväksi teoksia sopimatta ja korvaamatta.

6. Julkisen rahoituksen tulee olla ennakoitavaa, kulttuuribudjetti 2 %:iin ja tavoite luovan talouden osuuden kaksinkertaistamisesta bkt:sta

Lisäksi ehdotamme:
Kasvustrategian varmistamiseksi tehdään alakohtaisia kasvusopimuksia, joihin sitoudutaan ylivaalikautisesti. Hyvä esimerkki on esim. Ruotsissa ja Tanskassa Media-avtal, johon kaikki alan toimijat ja valtio sitoutuvat ja jolla kehitetään maan AV-alaa pitkäjänteisesti. Säädetään av-tuotantokannustin pysyväksi ja AVMS-direkstiivin mukainen investointivelvollisuus jo tällä hallituskaudella.

Lisäksi pidämme tärkeänä myös selonteon ehdotuksia kehittää rahoitus- ja yhteistyömalleja, yhteiskäyttöisiä tiloja, kiertuemalleja ja alustoja kulttuuripalveluille.

Säädetään kotitalouksille verovähennysoikeus esittävän taiteen palvelun tilaamisesta, taiteen tukemisesta ja taiteen hankinnoista.

7. Kansainvälistyminen ja vienti tarvitsevat ammattitaiteilijoita

Kansainvälistyminen on hyvä tavoite, mutta on hyvä huomata, että kansainvälinen kilpailu kaikilla taiteen aloilla käydään jo kotimarkkinoilla. Yleisö esimerkiksi valitsee vahvasti rahoitetun ulkomaisen ja heikosti rahoitetun kotimaisen elokuvan välillä. Lisäksi haluamme muistuttaa, että kansainvälistyminen edellyttää, että meillä on kotimarkkinoilla mahdollisuus elää ammattitaiteilijana. Jos näyttelijät ja muut tekijät joutuvat hakeutumaan päätoimisesti rakennuksille tai hierojiksi, niin sivutoimisesti taiteilijoina toimivien varaan on mahdotonta rakentaa esimerkiksi av-alan kasvua.

Kansainvälistyminen on myös yksilöiden kansainvälistymistä ja yksilöiden vientiä. Tästä meillä on hyvänä esimerkkinä maailmalla tunnetut kapellimestarit. Samaan aikaan kun suomalaiset av-tuotannot ovat alkaneet näkyä maailmalla, suomalaiset näyttelijät ovat alkaneet työllistyä myös ulkomaisiin tuotantoihin.

Ehdotus: Kulttuurialan ammattilaisten mahdollisuuksia verkostoitua ja työskennellä ulkomailla parannetaan: Luodaan myös yksilöille esimerkiksi näyttelijöille, elokuvaohjaajille ja käsikirjoittajille ”vientitukimalleja” .

8. Epätyypillisiin työsuhteisiin liittyvien ongelmien korjaaminen

Lainsäädäntö ja varsinkin sosiaaliturvarakenteet on rakennettu kokopäiväisille palkansaajille **tai** yrittäjille, ei silpputuloista toimeentuloaan keräävälle. Sen lisäksi, että freelance-taiteilija hankkii tulonsa puolen tunnin tai muutaman päivän tuloina eri muodoissa, hänen pitää selviytyä työnhakuun, työttömyysturvaan, verotukseen, eläketurvaan ja muuhun sosiaaliturvaan liittyvästä byrokratiasta. Positiivista on, että yhdistelmävakuutus näyttäisi toteutuvan jo tällä hallituskaudella.

Ehdotus: Järjestetään jo tällä hallituskaudella kaikkiin eri viranomaisiin (työllisyyspalvelut, YEL, verottaja, Kela, Eläketurvakeskus jne.) luovan alan freelanacereille oma palveluyksikkö, joka neuvoo nimenomaan freelancereita. Tämä lisäisi tulkintojen ennakoitavuutta ja yhdenvertaisuutta. Lisäksi näille yksiköille kertyisi myös tietoa luovista aloista ja ongelmista. Tätä tietoa voitaisiin käyttää lainsäädännön kehittämisen pohjana paremmin kuin taiteilijajärjestöjen keräämää ja lobbaama tietoa tai muuta hajanaista tietoa, jota kertyy freelancereista.

9. Kulttuuria koskevan tietopohjan vahvistaminen: Tietopohja on tärkeä päätöksenteon väline ja tietopohja tekee taiteen ja kulttuurin ja sen vaikutukset näkyväksi myös lukuina.

Ehdotus: Tilastokeskukselta edellytetään, että se kehittää, eikä siis lopeta, kulttuurialan ja taidealojen tilastointia. Lisäksi tilastointia kehitettäisiin taiteen aloilla sektoreittain. Nykyään Tinfo tilastoi teatterialaa. AV-alaa ei tilastoida missään kokonaisuutena. Elokuvasäätiö tilastoi elokuviakin vain joiltain osin. Varmistetaan, että kaikilta taiteen aloilta kerätään kattavat tilastoinnit.

10. Huomioidaan ilmastonmuutos ja luontokato ja sen perustavan laatuiset vaikutukset yhteiskuntiin ja kaikkeen ihmisten elämässä.

Nykyisenkaltainen kulutukseen ja luonnon riistämiseen perustuva talous tulee muuttumaan vuoteen 2040 mennessä. Taide- ja kulttuuri ja immateriaaliset kokemukset ja palvelut ja niiden tuottaminen tulevat olemaan nykyistä huomattavasti keskeisempiä kulutuksen kohteita. Pidetään huoli, että Suomi pysyy kehityksen mukana.

Helsingissä 13.3.2025
Näyttelijäliitto – Skådespelarförbundet ry

Elina Kuusikko
toiminnanjohtaja